

Я.А. КОМЕНСЬКИЙ ПРО СТВОРЕННЯ ВСЕЗАГАЛЬНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

М.Р. Арцишевська, кандидат педагогічних наук, доцент,
Луцький державний технічний університет

У статті розглядаються новаторські ідеї Я.А. Коменського про можливість і шляхи створення всезагальної картини світу, які не втратили свого значення і в наш час.

Видатний чеський педагог-мислитель Ян Амос Коменський (1592-1670) одним із перших в історії суспільної думки Нового часу порушив питання про можливість і необхідність вищої інтеграції знань про світ, намітив шляхи представлення цих інтегрованих знань у змісті шкільної освіти і розробив метод їх викладання в навчально-виховному процесі. Його ідеї і висновки значно випередили свій час, мали значний вплив на наступний розвиток науково-гуманістичної думки і багато в чому залишаються актуальними і в наші дні. Підкреслюючи це, один із його сучасних коментаторів відзначає, що до ще не розв'язаних “завдань Коменського” належать, зокрема, і питання “створення єдиного, цілісного, системного, чітко упорядкованого знання про весь світ” [1, с. 627]. Ним були поставлені і розроблялися ідеї про об'єктивні і суб'єктивні передумови створення всезагальної картини світу, її зміст і структуру, про поєднання при виробленні цього змісту наукових і позанаукових знань та інші. Вихідною ідеєю Я.А. Коменського була насамперед ідея всеєдності. Але у нього ця ідея не лише просте повторення вже відомих раніше поглядів про єдність “мікрокосму” і “макрокосму” або людини і Бога. По-перше, на його думку, Бог, світ і людина єдині не тільки *між собою*, але й *у собі*: Бог єдиний у всіх своїх іпостасях, єдність світу полягає у злагодженості та гармонії усіх речей, з яких він складається, а єдність людини зумовлена узгодженістю різних її життєвих проявів. По-друге, внутрішньо єдиними є також світ мистецтва, який наслідує природу, і світ людського розуму, пізнання, який є своєрідним дзеркалом світу. Виходячи з цього, чеський педагог вважав, що найвеличнішими завданнями, що стоять перед людьми, є досягнення всезагального миру і злагоди в людському суспільстві і гармонійний розвиток людини. Але досягнення цих цілей можливе лише через всезагальне пізнання, освіту і навчання. Тому і головна його педагогічна праця “Велика дидактика” розумілася ним як “універсальне мистецтво вчити всіх усьому”.

Проблема інтеграції знань про світ розглядалася Я.А. Коменським у його вченні про *Пансофію*, під якою він розумів одночасно і всезагальну мудрість Універсума, єдиного і неділимого світу, і дзеркальний образ макрокосму, всеєдину науку про світ в цілому, яка відтворює його внутрішню структуру і впорядкованість. “Пансофією” я називаю те, що могло б служити живим відображенням світу – відображенням, де все було б між собою зв'язане, одне одного підтримувало, було б одне для одного плідним” [3, 515].

Свої ідеї щодо Пансофії Я.А. Коменський розвинув у не завершеній ним праці “Всезагальна рада по виправленню справ людських”, над якою він працював майже тридцять років свого життя. Тут він Пансофією називає “єдину книгу книг”, яка є “найістиннішою компендією всієї божественної і людської мудрості” і вчить *усьому*. “Кажучи “*всьому*”, маю на увазі все, що можуть пізнати люди і про що неможе залишатися у незнанні мудрій людині: виклад уже відомого нам, людям; перелік того, чого ми поки не знаємо...; речі нововідкриті; речі, що вивчаються. Словом, про який би потрібний предмет не зайшла мова, про нього в нас повинна виявитися достатня інформація, – але насамперед про те, *що треба людині знати і робити, у що вірити і на що надіятися* (виділені мною слова майже буквально були повторені пізніше І. Кантом у його знаменитих чотирьох питаннях [6, с. 332] – М.А.) для досягнення блаженства у цьому і в майбутньому житті. Повинно тут говоритися і про те, що належить звершити і перетерпіти людині у віці цьому і у вічності, як скоро людська мудрість, за божим свідченням, – знати і передбачати, що з нами буде в останні часи” [5, с. 333-334]. Ці та

інші висловлювання і характеристики дозволяють зробити висновок, що у цьому – найширшому розумінні Пансофії чеський педагог розглядав її не тільки як систему наукових знань, а і як об'єднання різних форм людського досвіду.

Що ж стосується світу, який, на його думку, є “системою систем”, то при його пізнанні необхідно все зводити до єдності і “необхідно охопити пізнанням усе – або все з необхідністю виявиться перекрученим”. Таке цілісне пізнання світу можливе лише шляхом створення його загальної картини, яку сам мислитель називав драбиною. “Сподіваюся, – писав він, – що всю сукупність пізнаваного можна вибудувати як ДРАБИНУ СВІТУ, споруджену для розумного огляду так, що кожен власник здорового глузду і неушкодженого почуття зможе в поступовому сходженні прийти від первинного до останнього, від нижчого до вищого і безперечно знайти все де б то не було існуюче...” [5, с. 335].

Пояснюючи необхідність створення такої картини світу, Я.А. Коменський писав: “Ми так заплуталися в незчисленних науках і заняттях, що тільки один (цей) спосіб вибратися з наших лабіринтів у нас і залишився...” [5, с. 336]. Однак створити картину світу “можна лише спираючись на досягнення всіх наук і мистецтв”. Та чи може одна людина охопити весь їх зміст, якщо навіть в рамках якоїсь однієї науки вона не спроможна пізнати все до кінця?

По-перше, вважав мислитель, картина світу є не простим скупченням всіляких знань, а викладенням їх змісту у скороченому вигляді, їх “загальним начерком”, який би давав можливість побачити місце окремої науки в загальній системі і створення якого “передбачає критичний аналіз усіх людських досягнень та їх всезагальний перерозподіл, взаємоузгодження” [4, с. 55]. По-друге, її зміст повинен включати не все і вся, а лише потрібні всім людям “засади, властивості і цілі найважливішого з усього, що існує і відбувається, щоб у цьому світі не трапилося їм нічого, про що б вони не мали можливості скласти хоч би скромне судження і чим вони могли б скористатися для певної мети розумно, без шкідливої помилки” [2, с. 295]. По-третє, у змісті такої картини світу все повинно бути представлено “у його внутрішній цілісності й обґрунтованості, через безперервний причинно-наслідковий зв'язок”, “у стислому вигляді, тому що призначене служити для короткого і швидкоплинного життя” і “в доступній формі”, яка б робила зрозумілим цей зміст для кожної розсудливої людини і навіть для восьмирічних дітей [3, с. 497, 520].

Новаторською була й думка Коменського, відтворена пізніше Ф. Енгельсом і В.І. Вернадським, про необхідність включення в картину світу не тільки достовірних, але і ймовірнісних знань. “Якщо якесь положення, – писав він, – не можна довести до демонстративної достовірності, а втім воно корисне, то його треба віднести до питань, які потребують обговорення, або треба виставити його проблематично, вказавши підставу, яка говорить за те і за інше рішення, для того щоб усім можна було судити, за яку альтернативу говорять більше обставини справи, а також і для того, щоб іншим людям залишилася можливість розв'язувати коли-небудь такі проблеми і розшукувати в таких питаннях непогрішиму очевидність істини” [3, с. 515].

Ідея створення “Пансофії” за життя Коменського не знайшла ні достатнього розуміння, ні підтримки серед його сучасників. Дехто навіть вважав її утопічною або ж проявом надмірних амбіцій педагога-мислителя. Навіть найближчі друзі докоряли йому за те, що він перестав створювати свої чудові підручники і зайнявся “химерою”. Але сам педагог залишався непохитним у своїх намірах і, скільки міг, самотужки споруджував храм всезнання, хоч і прекрасно усвідомлював, що для його завершення потрібні були б об'єднані зусилля кращих представників духовної еліти того часу. Цей храм так і залишився недобудованим. Але й те, що було зроблено, вражає своєю грандіозністю і всеосяжністю, як вражають нас циклопічні будівлі минулого. Таке зробити під силу тільки титанам, а не пігмеям. Можливо, саме тому і в наш час іноді ставляться до задуму великого чеського педагога з недостатнім розумінням і недовірою.

Список літератури

1. Бим-Бад Б.М. Комментарии // Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. – Т. 1. – М., 1982. – С. 598-652.
2. Коменский Я.А. Великая дидактика // Там само. – С. 242-476.
3. Коменский Я.А. Предвестник всеобщей мудрости // Там само. – 477-527.
4. Коменский Я.А. Пансофическая школа // Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. – Т. 2. – М., 1982. – С. 44-98.
5. Всеобщий совет об исправлении дел человеческих // Там само. – С. 285-469.
6. Кант И. Трактаты и письма. – М., 1980.

Summary

Innovatory ideas, which are actual in our days, of J.A. Komenskiy about possibilities and ways of the creation of universal world picture, which he consiclered the basis of the content of general education are examined in this article.